

Andrea Lesková

Príbeh staroby alebo Život seniora optikou sociálnej zraniteľnosti

Starnutie je prirodzený a zákonitý jav: jediný spôsob, ako prežiť, je zostarnúť. Populácia Európy starne a ľudstvu pribúdajú vrásky. Demografické prognózy reflektujú na nárast počtu starých ľudí v spojitosti s potenciálnymi sociálnymi, kultúrnymi, ekonomickými, psychologickými či etickými problémami. Predmetom diskusie sa prirodzene stávajú rôzne aspekty, súvislosti a dôsledky populačného starnutia. Je to problém nielen individuálny, ale i celospoločenský. Samotné starnutie je viacvýznamovým pojmom. Na úrovni jednotlivca vnímame starnutie ako biologický proces. Ním je organizmus jednotlivca modifikovaný od narodenia až po smrť. V demografickom zmysle sa starnutie týka celej populácie a sú preň príznačné také zmeny vo vekovej štruktúre obyvateľstva, pri ktorých obyvateľstvo staršej vekovej skupiny rastie rýchlejšie než zostatok populácie a výsledkom v celkovej populácii je nárast podielu starších ľudí, vymedzených vekovou hranicou 65 rokov (Mašková, 2009, s. 214). Vzhľadom na súčasný odborný diskurz o súvislostiach demografického vývoja sa ako pomerne široko uplatniteľný stáva koncept aktívneho starnutia. Aktívne starnutie sa vzťahuje na fenomén sociálneho starnutia, v rámci ktorého sa v dôsledku rastúceho priemerného veku dožitia od ľudí očakáva, že budú dlhšie pôsobiť na formálnom trhu práce, tak ako i v iných neplatených produktívnych aktivitách (Zaidi, in Repková, 2012, s. 438). Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020 zahŕňa opatrenia na podporu aktívneho starnutia ľudí vo veku nad 50 rokov, zdôrazňujúc najmä zdravé starnutie, aktívne zapojenie starších ľudí do spoločnosti a ich ochranu pred zlým zaobchádzaním. Jednou z priorít tohto programu je podpora zamestnanosti a zamestnateľnosti starších ľudí. Okrem možnosti byť pracovne aktívny, zostať dlhšie v práci, reagovať na nové výzvy či kontinuálne sa učiť nové veci prispievajú však k úspešnému starnutiu aj iné faktory. V percepcii samotných starších ľudí dominuje najmä potreba zostať čo najdlhšie nezávislý pri zabezpečovaní bež-

ných denných činností, byť kognitívne funkčný, ekonomicky zabezpečený a sociálne zapojený.

V spojitosti s problematikou starnutia sa opodstatneným pojmom stáva pojem kvality života. Neustále predlžovanie aktívnej časti života ľudí bez závažných chorôb, sociálnej pomoci a odkázanosti je najoptimistickejším a najžiadanejším scenárom. Keďže kvalita života je fenomén pohybujúci sa na rozhraní viacerých vedných disciplín a má viac dimenzií, jeho univerzálna definícia je problematická. Stanek (2002, s. 183 – 184) vymedzuje kvalitu života ako historicky podmienenú úroveň životných procesov, v rámci ktorých človek i spoločnosť reprodukuje a rozvíjajú svoju existenciu. Pod žiaducou kvalitou života rozumie citovaný autor taký stupeň a charakter reprodukcie či rozvoja ľudskej existencie, ktorý umožňuje človeku plnohodnotný materiálny i duchovný život, ako i jeho sebarozvoj, a súčasne poskytuje konkrétnemu jedincovi pocit šťastia a spokojnosti. Tento proces by nemal odporovať princípom ľudskosti a humanity. V štruktúre kvality života možno identifikovať komponenty, akými sú potreby, životné podmienky, sociálne prostredie, hodnotové orientácie a životné aktivity. Snaha o zlepšenie života a o zvýšenie jeho kvality je evidentná naprieč dejinami ľudstva. Niektoré koncepcie kladú dôraz skôr na subjektívne hodnotenie, resp. na spokojnosť jednotlivca so životom, v iných sa prejavuje úsilie hľadať objektívnejšie kritériá. Pokiaľ ide o štatistickú indikáciu kvality života vo vecne vymedzených oblastiach života, zvyčajne sa týka nasledovných oblastí – biosociálna reprodukcia, zdravie, práca, účasť na riadení, príjmy, spotreba, bývanie, priestorová mobilita, vzdelanie, kultúra, rekreácia, sociálna komunikácia, protispoločenské správanie. Z uvedeného vyplýva, že kvalita života môže byť v niektorých oblastiach uspokojivá, v iných zase nepostačujúca. Kvalita života teda i napriek pojmovej rôznorodosti sa vo všeobecnosti skladá zo žiaducich životných podmienok a možností, ale i z tvorby, aktivity a ochoty človeka využiť ich na sebazdokonalenie a následne ich rozširovať. Ako podotýkajú Laluha, Ošková, Stanek (2005, s. 121 – 123), moderná spoločnosť predpokladá právo občana na dôstojný a kvalitný život. Toto právo sa realizuje najmä aktívnou a zodpovednou prácou a v prípade, že v spoločnosti, rodine či u jednotlivca nastala nepriaznivá sociálna situácia, realizuje sa sociálna ochrana prostredníctvom systému sociálnej politiky. Kvalita života je výrazne ovplyvňovaná sociálnymi nerovnosťami. Jednotlivé spoločnosti sa odlišujú v stupni či miere nerovností, čiže aj rozdiely medzi spoločnosťami v rámci vekového rozvrstvenia (s tým súvisiaci vekový konflikt a veková diskriminácia) sú zjavné. Kým v jednej spoločnosti sú starší ľudia považovaní za neproduktívnych, za príťaž či ťarchu, v iných je citeľný rešpekt a úcta k seniorom.

Starých ľudí nemožno ponímať ako homogénnu skupinu bez individuálnych rozdielov. Čo je teda dôležité pre starobu? Predovšetkým to, aký druh osobnosti si človek prináša z predchádzajúcich etáp života, aké hodnoty preferoval, ako viac či menej úspešne prebiehali fázy jeho doterajšieho socializačného procesu a ako dokázal zvládať a riešiť krízy, konflikty súvisiace s týmto procesom. Starnutie a staroba sú akýmsi odzrkadlením spôsobu života v strednom, produktívnom veku. Hoci je neodškriepiteľnou skutočnosťou, že s pribúdajúcim vekom ubúdajú perspektívy a zužujú sa možnosti, predsa len, každý človek je viac či menej strojcom svojho osudu a mal by prevziať plnú zodpovednosť za to, ako žil a ako bude ďalej žiť. S tým súvisí aj zvládanie každodenných úloh, prekonávanie ťažkostí, vyrovnávanie aj s negatívnymi stereotypmi a predsudkami ohľadom jedincov staršieho veku. Goethe to podporuje myšlienkou: Zostarnúť nie je umenie – umenie je vyrovnáť sa s tým. V danom ohľade je namieste i otázka dôstojnosti človeka. Práve tá je najdôležitejším sociálnym princípom integrálneho poriadku. Ako píše Lomnický (2015, s. 28), každá ľudská bytosť si zaslúži rešpekt a patričnú úctu, pričom rešpektovanie hodnoty ľudskej bytosti znamená rešpekt k ľudskej dôstojnosti. Každá etapa života človeka má svoje výhody i nevýhody, úlohy, čaro i tienisté stránky.

V predchádzajúcich riadkoch sme už naznačili, že kvalita života prináša človeku šťastie a spokojnosť, ktorá sa následne odzrkadľuje v jeho životných pocitoch. Recept na pocit šťastia je zdanlivo jednoduchý: každý by si mal urobiť reálny súpis darov, ktoré dostal od života, a využívať ich v rámci možností a tešiť sa z nich. Šťastie nemožno len očakávať, ale je potrebné aktívne sa podieľať na jeho vytváraní.

Dôležitou súčasťou etického prístupu k seniorom je rešpektovanie ich už vyššie zmienenej dôstojnosti, takisto rešpektovanie ich hodnôt, autonómie a duchovného presvedčenia. Seniori hodnotia kvalitu života z perspektívy väzieb, ktorými sú najmä autonómia, schopnosť rozhodovať, sebestačnosť, absencia bolesti a utrpenia, udržanie sociálneho podporného systému, uspokojivého finančného štandardu, pocitu užitočnosti, potrebnosti a šťastia. Možnosť viesť život podľa vlastných pravidiel, samostatne sa rozhodovať a konať, mať slobodu výberu je pre veľkú väčšinu seniorov okolnosť obzvlášť významná. Autonómiu vnímajú najmä vo vzťahu k fyzickej a finančnej sebestačnosti, vo vzťahu k rozhodovaniu a i vo vzťahu k sociálnym kontaktom. Práve tak akcentovaná sebestačnosť je pre seniorov žriedlom pocitu užitočnosti, sebavedomia a sociálneho uznania. Obavy a úzkosť väčšiny starších ľudí prirodzene podnecuje nedostatok finančných prostriedkov na uspokojovanie najzákladnejších životných potrieb. Nízke dôchodky, vysoké životné náklady a zvyšova-

nie cien reflektujú dôchodcovia ako hlavné príčiny ohrozenia chudobou. Chudoba je teda vo všeobecnosti staršími ľuďmi vnímaná ako reálne sa vyskytujúci jav, ovplyvňujúci ich každodennú existenciu. Nezriedka pod vplyvom zlej ekonomickej situácie sú seniori nútení zmeniť radikálne svoj spôsob života. Napriek tomu mnohí neprepadajú pasivite a depresii a svojím optimizmom i nasadením dokážu dokonca pomáhať iným v ťažkých časoch a byť tak dobrým príkladom prekonávania problémov aj pre mladšiu generáciu.

Okrem seniorskej potreby fyzickej a finančnej sebestačnosti nemožno prehliadať i nemenej významnú potrebu kvalitných, pozitívnych sociálnych kontaktov. Podstatným pilierom zvládania vlastného starnutia bývajú pre seniorov najčastejšie ľudia, na ktorých sa môžu v prípade nutnosti spoľahnúť. Terminologicky je tento aspekt ukotvený v Meadovom pojme „významní iní“. Máme na mysli ľudí, u ktorých sa seniori stretávajú s rešpektom, uznaním, pochopením a s podporou svojej pozitívnej identity nezávisle od veku. Osobnosť človeka disponuje o. i. potrebou spolupatričnosti, lásky a ocenenia. Túžba niekam patriť alebo aspoň mať pocit spolupatričnosti sú v danom kontexte veľmi dôležité. Sami osebe nie sme nič, nenaplníme svoj životný význam, ak nebudeme mať význam pre ostatných. Viaceré výskumné zistenia naznačujú existenciu väzieb medzi spokojnosťou so sociálnou oporou zo strany rodiny, priateľov či iných významných osôb a kvalitou života seniorov. Brzáková Beksová (2013) napríklad vyzdvihuje pravidelné kontakty seniorov s rodinou, interaktívne súcitenie a spolupatričnosť ako najžiadanejšie priority spokojnej staroby. Človek je tvor spoločenský, závislý od spoločnosti, závislý od druhých. Nemôže žiť izolovane. Od svojho narodenia až po smrť, píše Máhrik (2012, s. 45), je odkázaný na vzťahy s inými, pričom vnímame ich diachronickú rovinu (s ohľadom na minulosť) a synchronické (s ohľadom na prítomnosť) súvislosti a podmienky ich existencie. Osamelosť starých ľudí a ich izolácia je nepochybne jedným z negatívnych aspektov starnutia a staroby. Oklieštené vnímanie staroby v rovine sociálnych nákladov a záťaže pre spoločnosť akosi automaticky zaraďuje starého človeka do kategórie neaktívneho, neproduktívneho dôchodcu.

Je zrejmé, že starému človeku sa životné príležitosti zreteľne obmedzujú. Vo všeobecnosti pohľad na starobu nie je veľmi optimistický, pretože s ňou prichádzajú zdravotné, sociálne, ekonomické, psychologické a iné problémy, na ktoré je nutné sa pripraviť a vyrovnáť sa s nimi. Starobu však nemožno vnímať negativisticky len ako zmenu k horšiemu. Dôležité je s pokorou prijať veci, ktoré nemôžeme zmeniť. Staroba by vlastne mala predstavovať obdobie, v ktorom sa človek prestane naháňať za zbytočnosťami a začne sa ich zbavovať. Starý človek môže lepšie vzdorovať agresívnemu tlaku modernej spoločnosti, ktorá

neustále niečo ponúka. Môže sa stať oporou mladším, ktorí často trpia tým, že si nie sú schopní z „tejto ponuky“ vybrať a podliehajú tlaku okolia „mať všetko, čo sa požaduje“. Obdobie staroby ponúka človeku príležitosť, aby sa jeho život pekne uzavrel a stal sa z neho hotový, celistvý príbeh. Znalosť životného príbehu premietajúceho sa v hodnotovom profile osobnosti je obzvlášť podstatná na komplexné pochopenie starého človeka, jeho situácie a postojov vzhľadom k svetu, v ktorom žije.

Problematika starnutia a staroby sa týka nás všetkých, no ich prežívanie je u každého človeka iné. Prežiť starobu kvalitne a dôstojne je práním azda každého človeka. Nie vždy je to však možné. O skutočne dôstojnej starobe máme totiž zvyčajne len matnú predstavu a naše teoretizovanie sa môže veľmi rýchlo zmeniť pri dotyku s tvrdou realitou.

Použitá literatúra

- BRZÁKOVÁ BEKSOVÁ, K. 2013. Geriatrická problematika v pastorálnej péči. Praha: nakladateľství Karolinum. 138 s. ISBN 978-80-246-2269-5, ISBN 978-80-246-2301-6 (online:pdf)
- JIRÁSKOVÁ, V. a kol. 2005. Mezigenerační porozumění a komunikace. Praha: EUROLEX BOHEMIA. 198 s. ISBN 80-86861-80-5
- LALUHA, I. – OŠKOVÁ, S. – STANEK, V. 2005. Kvalita života, sociálne nerovnosti a diferenciácia obyvateľstva. In: SOCIOLÓGIA, roč. 37, 2005, č. 2. Bratislava: Sociologický ústav SAV. s. 119 – 142. ISSN 0049-1225
- LOMNICKÝ, I. 2015. Podstatné súvislosti etickej výchovy. Nitra: FF UKF. 138 s. ISBN 978-80-558-0810-9
- MAŠKOVÁ, M. 2009. Problémy s demografickým starnutím. In Demografie (nejen) pro demografy. Praha: SLON. s. 214 – 225. ISBN 978-80-7419-012-4
- MÁHRÍK, T. 2012. Koherencia etiky ako vízia spolupráce. In Identita strednej Európy. Žilina: Inštitút Communio. s. 45 – 56. ISBN 978-80-970613-5-7
- REPKOVÁ, K. 2012. Dobrovoľníctvo v sektore dlhodobej starostlivosti a aktívne starnutie. In: SOCIOLÓGIA, roč. 44, 2012, č. 4. Bratislava: Sociologický ústav SAV. s. 451 – 475. ISSN 0049-1225
- STANEK, V. a kol. 2002. Sociálna politika. Bratislava: SPRINT. ISBN 80-88848-92-X
- SÝKOROVÁ, D. 2006. Seniori v Českej republike. Mýty a jejich dekonstrukce. In: SOCIOLÓGIA, roč. 38, 2006, č. 2. Bratislava: Sociologický ústav SAV. s. 151 – 164. ISSN 0049-1225